

Ба ҳуқуқи дастнавис

ҚАЮМОВА ДИЛБАР ҒАФУРОВНА

**ХУСУСИЯТҲОИ ЖАНРИЮ УСЛУБИИ ҲИКОЯ ВА
ПОВЕСТҲОИ СОРБОН**

Ихтисос: 10.01.01 – Адабиёти тоҷик

**АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти унвони
иљмии номзади иљмҳои филологӣ**

Душанбе – 2018

Диссертатсия дар кафедраи адабиёти мусоири тоҷики Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд ба номи ақадемик Бобоҷон Ғафуров омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Матлубаи Мирзоюнус**
доктори илмҳои филологӣ, профессор

Муқарризони расмӣ: **Шоҳзамон Раҳмонов Абдуқодирович** доктори филологӣ, профессор, муниши шӯъбаи адабиёти мусоири Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдулло Рӯдакӣ АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мирсаидов Баҳром Тоҳирович
номзади илмҳои филологӣ, директори Китобхонаи вилоятии омӯзгории ба номи Тошҳоҷа Асири

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**

Ҳимоя дар « 1 » октябри соли 2018, соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи Шӯрои диссертационии 6Д.КОА – 028 оид ба ҳимояи рисолаҳои илмии доктори фалсафа (PhD) аз рӯи ихтисос доир ба ихтисоси 10.01.01 - Адабиёти тоҷик дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ баргузор мегардад. (734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121).

Ба рисола дар китобхонаи илмӣ ва сайти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121), www.tqpu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « » ----- соли 2018 фиристода шудааст.

Котиби илмии Шӯрои диссертационӣ,
н.и.ф., дотсент

Мирзоалиева А.Ш.

Муқаддима

Аҳамияти омӯзиши мавзӯй. Охири солҳои 50-ум ва ибтидои солҳои 60-уми асри XX дар қонунмандиҳои сохтору мундариҷа ва мазмуну муҳтавои насри муосири тоҷикӣ таҳаввулоти муҳим ба вуқӯъ пайваст. Анҷуманҳои ҳизбӣ, ҳамоишҳои адабон, суханрониҳои раиси иттиҳодияи нависандагони Тоҷикистон Мирзо Турсунзода, таҳлилҳои нишонраси ў, нишон додани камбудиҳои нависандагон ва нақди адабӣ, ба мубоҳиса кашидани осори бадеию публисистии адабон Ҷалол Икромӣ, Раҳим Ҷалил, Абдусалом Дехотӣ, Фотех Ниёзӣ ва қаламкашони ҷавон, монанди Faffor Мирзо, Фазлиддин Муҳаммадиев, Абдумалик Баҳорӣ, Аъзам Сидқӣ, Мустафо Шарқӣ, Мутеулло Наҷмидинов, Болта Ортиқов, Ҳабибулло Назаров ва дигарон боиси зуҳури дигаргунии ҷашмрас гардид.

Сорбон пури Ҳамроҳ (Облоқул Ҳамроев) аз шумори адабонест, ки маҳз бо эҳсоси тағйирпазирии муҳити сиёсию иҷтимоӣ ва фарҳангию маънавии замони шӯравӣ ба майдони адабиёт ворид шуд. Ў бо таълифи ҳикояву повест ва романҳои ҷолибу пуරارзиши худ дар доираҳои адабии замон маъруфият пайдо кард. Аз маълумоти адабиётшиносон бармеояд, ки ў то соли 2009 зиёда аз 140 ҳикоя, 15 қиссаи хурд, 11 повест, 5 роман, ёдномаву сафарномаҳо (10, 4) ва то соли 2016 ў 17 қиссаи хурд ва 11 роман таълиф намудааст (15, 14). Ин рақамҳо ба пуркории як нафар суханвари замони мо далолат мекунанд.

Дар замони шӯравӣ тарҷума шудани намунаи осори ў бо забонҳои гуногун дар ҷумҳуриҳои Федератсияи Россия, Эстония, Литва, Қирғизистон, Ӯзбекистон гувоҳи он буд, ки ҳосили эҷодиёти ў на танҳо дар Тоҷикистон, балки берун аз он низ хонандаю муҳлиси худро дорад.

Сорбон тасвиргари нотакрори олами андешаҳои инсон буда, дар оғариданси симою ҳарактери қаҳрамонҳо, тадқиқи адабии таърихи ҳалқ, мазмуну мавзӯти гуногуни ҳаёт, тазоду барҳурди наслҳо, ихтилоғи ақидаҳо, ба зевари бадеият кашидани муҳити зиндагӣ, манзараҳои ҳастӣ, пайванди инсону табиат аз сабку услуг ва забони баёни хос истифода менамояд. Дар гуфтори ў садҳо калимаҳои нодир, таъбирҳои гӯшнавозу пурхикмат, ибораҳои суфтаву рехта, зарбулмасалу мақол ва хушгӯю муомилоти зиёди мардуми тоҷик ба муশоҳида мерасанд. Мавзуъҳо ва сужетҳои воқеан ҳаётии Сорбон таърихи наздик садсолаи мардуми моро таҷассум намуда, арзиши осори ин нависандаро собит менамояд ва тамоми масоили закршуда зарурати пажӯҳиши ҳамаҷонибаи таълифоти ин нависандаро ба миён мегузорад.

Дараҷаи омӯзиши мавзӯй. Аз солҳои 60-ум то имрӯз перомуни осори Сорбон мақолаҳою тақризҳои адабиётшиносони тоҷик М.Шукуров, А.Сайфуллоев, Х.Шарифов, Ҷ.Бақозода, М. Раҷабов ва дигарон ба табъ расидаанд. Осори ў дар сӯҳбати мизи мудавваре, ки

моҳи апрели соли 1973 дар маҷаллаи «Дружба народов» таҳти унвони «Масъалаҳои насри муосири тоҷик» доир гардида буд, дар радифи эҷодиёти нависандагони замон таҳлилу баррасӣ шуд, ки дар он Мирзо Турсунзода, Валентин Оскотский ва Муҳаммадҷон Шукуров андешаронӣ кардаанд (5).

Соли 1979 дар маҷлиси Шӯрои адабиёти тоҷик дар шаҳри Москав маҷмӯаҳои повесту ҳикояҳои Сорбон «Занги аввал», Саттор Турсун «Камони Рустам», ки дар нашрияҳои марказии «Советский писатель», «Молодая гвардия» ба забони русӣ ба табъ расиданд, аз ҷониби А.М.Боршаговский, Д.М.Молдавский, Н.Н.Кладо, И.В.Денисова, Д.С.Комиссаров, Н.С.Евдокимов, И.С.Брагинский, Ш.Ниёзӣ, адабони тоҷик М.Ҷаноат, Ф.Муҳаммадиев, М.Шукуров, Р.Ҳодизода, Ю.Акобиров, Сорбон, Саттор Турсун ва дигарон мавриди муҳокима қарор гирифтанд. Муҳтасари ин сӯхбат дар маҷаллаи «Садои Шарқ» (№6, 1980) интишор шуд.

Нимаи дуюми солҳои 80-уми асри гузашта дар заминай имконоти маънавии фароҳамовардаи низоми бозсозӣ ва ошкорбаёнӣ раванди озодандешии адабони тоҷик қувват гирифт. Нависандагону мунаққидон дар саҳифаҳои матбуоти замон перомуни фаъолиятҳои хеш бемамоният, дар баробари зикри муваффақиятҳо, изҳори назар менамуданд, нисбати ҳамдигар эрод мегирифтанд ва нуқсу заъфи андешаву гуфтор, забони баёну сабки навиштори ҳамдигарро танқид мекарданд. Ин навъи нақду таҳлилҳо бештар дар минбари баҳси маҷаллаи «Садои Шарқ», ки «Масъалаҳои насри муосир» ном дошт (солҳои 1987-1988) шадидтару ошкоротар гуфта мешуд. Мунаққидону нависандагон дар зимни таҳлилу баррасиҳои хеш борҳо ба шахсият ва эҷодиёти Сорбон ишораҳо намудаанд, ки, албатта, бархе аз онон ифодагари воқеии мақоми ҳунарии адаби мазкур ба шумор меомаданд.

Дар даврони истиқлолият низ дар тадқиқоти олимон, баҳусус дар рисолаҳои илмии Н.Салимов, М.Хочаева, Ш.Солеҳов, З.Ӯлмасова ҷанбаҳои гуногуни осори Сорбон мавриди омӯзиш қарор гирифтанд.

А.Сайфуллоев дар китоби «Уфуқҳои тозаи наср» дар бобҳои «Қиссаҳои хурд ва масъалаҳои бузург» ва «Дарки нави таърихи куҳан» ба таҳлили мазмуну мундариҷаи осори дар замони истиқлолият эҷодкардаи Сорбон пардохтааст. Дар ин баҳшҳо қиссаҳои хурди мунташир дар маҷмӯаи «Марди танҳо» (2003), ки шомили ёздаҳ қиссаи кӯтоҳ аст, инчунин роман-эпопеяи «Достони писари Ҳудо» мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд (16).

Китоби Кароматуллоҳи Шукруллоҳӣ «Нависандае, ки ба касе монанд нест» (2016) пажӯҳиши тозае перомуни рӯзгору осори Сорбон буда, давраҳои камолоти фардию эҷодии адабро фаро мегирад (15).

Тақризи Ҳудой Шарифзода «Баррасии як романи Сорбон» (2016), ки бар шарҳи романи «Барзгар»-и Сорбон баҳшида шудааст, аз он гувоҳӣ медиҳад, ки нақди адабӣ ҳамқадами эҷодиёти ин нависандай пурмаҳсул будааст (14, 125-139).

Як бахши андешаҳои интиқодии адибону рӯзноманигорон дар мусохибаҳо бо Сорбон ғунҷоиш ёфтаанд. Табиист, ки бештари баҳсҳо дар гуфтугӯи суханварон ба ҳунару эҷод иртибот пайдо менамояд.

Омӯзиш ва таҳлили тадқиқоти ёдшуда ба натиҷае мерасонанд, ки оид ба масъалаҳои гуногуни эҷодиёти Сорбон, маҳсусан перомуни вижагиҳои жанрию услубии ҳикояву повестҳои ў дар адабиётшиносии тоҷик тадқиқоти алоҳида сурат нағирифтааст. Аз ин хотир, ҷанбаҳои ҳунарию поэтикии ду жанри меҳварии эҷодиёти Сорбон - ҳикояву повест омӯзиши фарогири ҳаматарафаро талаб менамояд, ки мавзӯи асосии тадқиқоти мо интихоб гардидааст, зоро чунин тадқиқот барои шинохти поэтикаи насри муосир мусоидат ҳоҳад кард.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқик. Ҳадафи аслии тадқиқот омӯзиши хусусиятҳои жанрию услубии ҳикоя ва повестҳои Сорбон буда, ҳамзамон масоили ташаккули шахсияти эҷодии адиб ва назари муҳаққиқон ба осори ў, мавқеи мактаби адабии замон дар рушди шахсияти эҷодии вай, таснифоти жанрии осори суханвар, муаммои характер ва тасвири олами ботинии қаҳрамон, рӯҳи замон ва ҳофизаи таъриҳӣ, нақши ровӣ ва афсонапардозӣ, мавқеи ручӯъҳои лирикию унсурҳои композитсия ва ҷанбаи ҳунарии таълифоти бадеии Сорбон мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд

Барои расидан ба ин ҳадаф иҷрои вазифаҳои зерин мусоидат менамояд:

- сайри муҳтасар дар насри муосири тоҷик ва шарҳи масъалаҳои меҳварии он;
- тавзехи мавқеи муҳити адабии давр дар ташаккули ҳунару истеъдоди нигорандагии Сорбон;
- таснифоти анвои роиҷи адабии эҷодиёти нависанда ва таҳлили ҷанбаҳои соҳториу мундариҷавии онҳо;
- муқаррар намудани умумият ва нишонаҳои фарқунаандай ҳикояҳои Сорбон аз адабони дигар;
- баррасии ҳикояҳо аз нуқтаи назари мавзӯъ, моҳият, рӯҳи ғоявӣ ва шаклҳои он;
- пажӯҳиши характер ҳамчун унсури барҷастаи насри бадеӣ;
- омӯзиши забон ва сабки нигориши нависанда;
- тадқиқи тарзҳои истифода аз унсурҳою равишҳои насри ривоятӣ ва афсонапардозӣ, нишон додани нақши ноқил ва ровӣ дар баёни воқеа дар ҳунари нигорандагии Сорбон;
- тадқиқи вижагиҳои соҳторӣ, мавзӯй ва поэтикии ҳикоя ва повестҳои Сорбон дар муқоиса бо адабони дигари муосир.

Сарчашмаҳои таҳқик. Ҳангоми омӯзиши ҳамаҷонибаи мавзӯъ аз нашрҳои осори Сорбон ва куллиёти ў истифода намудем. Барои муайян кардани шахсияти адабию ҳунарӣ ва ҷойгоҳи адиб дар муҳити адабии давр қариб тамоми китобу мақолаҳо ва тақризҳое, ки ҳам дар замони шӯравӣ ва ҳам даврони истиқлолият марбут ба эҷодиёти ў интишор гардидаанд, мавриди омӯзишу истифода қарор ёфтанд.

Дар чараёни таълифи диссертатсия асарҳои баъзе аз нависандагони муосири тоҷик низ барои таҳлилу муқоиса ва шарҳу бозгӯии паҳлӯҳои гуногуни насли замони мо истифода шуданд.

Методи таҳқиқ. Диссертатсия дар заминаи усулҳои муқоисавӣ, муқоисавӣ-таърихӣ, зимнан равиши тасвирию соҳторӣ ва оморӣ навишта шудааст. Ҳамзамон дар рафти таълифи тадқиқот аз усули илмии олимони русу эронӣ ва ватанӣ, чун Л.Гинзбург, Л.В.Шепилова, Г.Н.Поспелов, Л.И.Тимофеев, Шафеъии Кадкани, Сируси Шамисо, М.Шукуров, А.Сайфуллоев, Х.Шарифов, А.Раҳмонов, А.Набиев, Х.Асозода, А.Қўчаров, М.Имомов, Н.Салимов, М.Хочаева, Ш.Солеҳов, ва дигарон ба кор гирифта шудааст.

Навғонихои диссертатсия. Дар диссертатсия бори нахуст ташаккули шахсияти эҷодии Сорбон, мавқеи мактаби адабии замон дар рушди шахсияти эҷодии адабӣ ва назари муҳаққиқон ба осори ў мавриди тадқиқ қарор гирифт. Дар баробари ин, масъалаҳое, чун осори нависанда аз назари анвои адабӣ тасниф гардида, вижагиҳои жанрию соҳтории ҳикояю повестҳои Сорбон баррасӣ шуданд. Дар адабиётшиносии тоҷик маротибаи аввал хусусиятҳои бадеиу услубӣ, масъалаи характер, тасвири олами ботинии қаҳрамон, рӯҳи замон ва ҳофизаи таърихӣ, инчунин забону сабки баёни жанрҳои мазкур, нақши ровӣ дар зикри вокеа ва тасвирҳои психологӣ, афсонапардозӣ, мавқеи ручӯҳои лирикӣ ва унсурҳои композитсияи асари бадеӣ дар осори Сорбон омӯхта шуд.

Таваҷҷӯҳ ба он зоҳир шудааст, ки моҳияти аслии ҳикояву повестҳои Сорбон, қолабҳои тарзи баён, нодиркориҳою тасвирпардозиҳои ў дар хусуси оғаридани манзара, муҳити зист, қиёфа, хаёлот, орзухо, андешамандии қаҳрамонон, муколамаю гуфтори онҳо, таркиби лексикии хос ба забони асари бадеӣ ва дигар паҳлӯҳои поэтикии насли нависанда банду баст ва ҳаллу фасл гардад.

Арзиши назарӣ ва амалии диссертатсия. Диссертатсия барои таҳқиқи масоили адабиёти муосир, хоси насли имрӯзи тоҷик аз чанд ҷиҳат судманд буда, арзиши назариявии онро таҳқиқи поэтикаи ҳикоя ва повести муосир, инчунин масоили марбут ба вижагиҳои жанрии ин анвои адабӣ собит месозанд. Тадқиқоти мазкур ҳангоми навиштани китобҳои дарсии таърихи адабиёти тоҷик, баҳши адабиёти муосир, таълифи корҳои курсӣ ва корҳои дипломию хатм, таълими дарсхои адабиёти муосири тоҷик, курсҳои маҳсус оид ба масъалаҳои умдаи насли муосир барои донишҷӯён метавонад хидмат намояд.

Нуктаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд:

1. Дар диссертатсия падидаҳои муҳими насли ибтидои солҳои 60-уми аслии XX, мавқеи мактаби адабии замон дар рушди шахсияти эҷодии Сорбон, омӯзиши равиши истиқболи ў аз навҷӯии суханварони давр таҳқиқ шудааст.

2. Ҷойгоҳи Сорбон дар насли муосири тоҷик ва баҳои мунаққидону адабиётшиносон ба мазмуну мундариҷа, забону

тарзи баён, сабку услугу, сужету композитсия, характеру симои образҳои ҳикояву повестҳои нависанда муайян карда шудааст.

3. Аввалин маротиба таснифоти жанрии осори Сорбон аз назари мавзӯъ, мундариҷа ва ҷанбаҳои ҳунарӣ анҷом ёфт.

4. Вежагиҳои ҳикояву повестҳои адаб, тозакориҳои ў дар оғариданӣ образҳои барҷаста, тасвири зиндагонии мардуми кӯҳистон дар даврони гуногуни таърих муайян карда шуд.

5. Ҳини таҳқиқи хусусиятҳои насли Сорбон ҷанбаҳои муҳими он чун ботиннигарӣ, тасвири олами ботинии қаҳрамонон, тафсири бадеии амиқи характери персонажҳо, психологизми мукаммали ҷаҳоншининосии одамон мавриди таҳқиқ қарор гирифт.

6. Паҳлуҳои гуногуни насли Сорбон, аз ҷумла таҳқиқи рӯҳи замон, ҳофизаи таърихӣ, забон ва сабки баёни ҳикояву повестҳо, усули корбурди қалимаҳои нобу нодир, санъатҳои бадӣ, таъбироти мардумӣ, нақши ровӣ ва равиши афсонапардозӣ, мавқеи унсурҳои композитсияи асари бадӣ ва дигар хусусиятҳои осори Сорбон ба маърази таҳқиқ қашида шуд.

Баррасии натиҷаи таҳқиқот. Рисола дар маҷлиси кафедраи назария ва таърихи адабиёти тоҷики факултети филологияи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ санаи 30-юми марта соли 2018, тибқи суратҷаласаи _____ ва ҷаласаи сексияи адабиётшиносии назди Шӯрои дифои рисолаҳои Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ дар санаи _____, суратҷаласаи _____ баррасӣ гардида, ба ҳимоя руҳсат дода шуд.

Ҷанбаҳои муҳими тадқиқот ва моҳияту мундариҷаи он дар 3 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои шомил ба рӯйхати Комиссияи Олии Аттестацисионии Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия, 1 монография, биобиблиография ва 5 мақола дар маҷмӯаҳои илмӣ ва маҷаллаҳои дигар ба табъ расонидааш, дарҷ гардидаанд.

Мувофиқи маводи диссертатсия унвонҷӯ дар семинарҳои илмӣ – назариявии кафедраи адабиёти муосири тоҷики факултети филологияи Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд ба номи академик Б.Ф.Фафуров, конференсияҳои донишгоҳӣ, шаҳрӣ, вилоятӣ ва ҷумҳурияйӣ, конференсияи муҳаққиқони ҷавон (Ҳуҷанд, 2014 - 2017) ширкат ва баромад намудааст.

Соҳтор ва таркиби диссертатсия: Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳашт фасл, хулоса, китобнома ва 170 саҳифа иборат аст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар **муқаддимаи** диссертатсия аҳамияту дараҷаи омӯзиши мавзӯъ, мақсаду вазифаҳои таҳқиқ, сарчашмаҳову усулҳои пажӯҳиш, навгониҳо, арзиши назарию амалий, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшавандай диссертатсия ҳамаҷониба мушахҳас гардида,

заминаҳои асосии мавзӯъ дар робита ба манобеи адабию илмӣ омӯхта шудааст.

Боби нахустини диссертатсия «Ташаккули шахсияти эҷодии Сорбон ва осори ўаз назари анвои адабӣ» ном дошта, аз се фасл иборат аст.

Фасли аввали боб «Нақши мактаби адабии замон дар рушди шахсияти эҷодии адаб» унвон дошта, дар он нақши Сорбон ҳамчун нависандай соҳибқалам ва пайрави рӯҳияни таҷаддудталаби замони худ баррасӣ гардидааст. Таъкид мешавад, ки Сорбон навгароии насли солҳои 60-уми асри гузаштаро бештар дар ботини калом, устувирию матонати баёни он, барангехтани таъсири қалбии сухан, интиҳоби мавзӯю сужетҳои ҷолибу ғайримуқаррарӣ дарёфт. Дар ин давра вижагиҳое, ки ба дарунмояву соҳтори насли солҳои 60-80-ум, аз ҷумла ба осори Сорбон таъсири бештар доштанд, ҷунин ба мушоҳида омаданд:

1. Зуҳури истилоҳоти «насли андеша» ва «насли психологӣ».
2. Нерӯмандии ҷанбаи гиной дар осори мансури давр ва пайдоиши асарҳои лирикӣ.
3. Ба масъалаи асосии тасвири бадеӣ табдил ёфтани тадқиқи бадеии ҳарактери қаҳрамон.
4. Бозтоби бадеии таърихи ҳалқи тоҷик дар насли муосир.
5. Тадқиқи бадеии ахлоқи иҷтимоии ҳамзамонон.
6. Тасвири арзишҳои таърихӣ, иҷтимоӣ, ҷуғрофӣ ва маънавӣ.

Сорбон дар баробари баҳраҷӣ аз тозакориҳои адабии мактаби замони хеш тавонист, ки садҳо воқеаҳои равшану ҷолиби ҳаётро ба ҳикояву повест ва романҳо бадал созад, олами ботинии пурвусъати инсонҳои синну солу қасбу кори гуногунро бо тамоми назокат тасвир намояд, робитай наслҳоро ташреҳи бадеӣ диҳад, барҳурди қаҳрамонҳо, хислату ҳарактер, мақсаду ҳадафҳои иҷтимоию маънавии онҳо рӯйи қофаз оварад ва ниҳоят услубу равиши худро дарёфта, ба бозтоби масоили муҳталифи ҳастӣ эҳтимом варзад. Мактаби адабии давр ва рангорангу пурғунҷоиш гардидани адабиёт, танаввӯъпазирии сабкию мавзӯии наср боис шуд, ки Сорбон равиши хоси нигориши худро муайян соҳта, хешро ба унвони нависандай соҳибқалам шинос намояд.

Фасли дуюми боби аввал «Эҷодиёти Сорбон аз нигоҳи мунаққидон» ном дорад. Аз тадқиқи ин ҷанбаи тадқиқот бармеояд, ки дар бозтоби шахсият ва ҷанбаҳои муҳталифи эҷодиёти Сорбон хидмати нақди адабӣ басо муҳим аст. Аз нашри нахустин маҷмӯаи ҳикояҳои адаб, ки «Гап дар дил» ном дошта, соли 1969 ба табъ расида буд, то роман – эпопеяи «Достони писари Худо» мунаққидон перомуни усули нигориш, сабки баён, сужетофаринӣ, композитсия, банду бости воқеаҳо, оғарниши ҳарактери персонажҳо, мувоғиқати мавзӯъ бо жанрҳо, забон, истифодаи саноiei бадеӣ, корбасти зарбулмасалу мақол, масоили ахлоқи иҷтимоӣ ва дигар паҳлуҳои

эчдиёти ин қаламкаш мuloҳиза меронанд. Маҷмӯи баррасиҳои осори Сорбонро аз тарафи ноқидон чунин дастабандӣ кардан мумкин аст.

1. Тақризҳо дар сафҳаҳои матбуоти даврӣ.
2. Тахлил дар доираи диссертатсияҳои илмӣ ва монографияҳо.
3. Баррасиҳо дар раванди таҳлили ҷараёни адабии давр.

Илова бар ин, бояд ёдовар шуд, ки Сорбон дар мусоҳибаҳои хеш оид ба таҷрибаҳои эчодӣ, сарчашмаи мазмуну мундариҷаи осор, баҳраёбӣ аз мактабҳои бузурги суханварони ҷаҳон ва дигар омилҳои такмилдиҳандай сабку услуби фардии худ изҳори назар намудааст.

Таҳқиқи осори Сорбон аз дидгоҳи суханшиносон бо назардошти ду даврони зиндагонии адаб – замони шӯравӣ ва даврони соҳибиҳтиёри сурат гирифтааст. Вале ба таври кулӣ равшан мегардад, ки афкори адабиву эстетикии мунаққидони тоҷик доир ба эчдиёти Сорбон бештар дар заминаи осори дар замони шӯравӣ навиштаи адаб матраҳ гардидааст. Ҳамчунин бархе аз тадқиқоти ҳоси адабиётшиносии тоҷикӣ дар замони шӯравӣ сурат гирифта, аз ҷониби муаллифону муҳаққиқон баъди соҳибистиқлолӣ ба сурати диссертатсияҳои алоҳидаи илмӣ интишор гардиданд.

Муҳаммадҷон Шукурев, Ҳудой Шарифов, Атахон Сайфуллоев, Абдухолик Набиев, Носирҷон Салимов, Матлуба Ҳоҷаева, Маъруф Раҷабов, Кароматуллоҳи Шукруллоҳӣ, Шамсиддин Солеҳов, Замира Ӯлмасова ва дигарон дар китобу мақолаҳои хеш ба тадқиқи ҷанбаҳои гуногуни осори Сорбон пардохтаанд. Ба эчдиёти Сорбон нависандагон низ баҳо додаанд.

Аввалин мунаққиди Сорбон нависандай машҳури тоҷик Ҷалол Икромӣ буд. Ин адаб доир ба ҳикояи ў «Хокистари ишқ» (1966) мuloҳизаҳои худро баён дошт ва дертар дар мақолаи «Насиҳат ба рафиқи ҷавонам»(1975) такомули истеъдоди Сорбонро мушоҳида намуда, ўро «аз нависандагони ҷавони сермаҳсул ва умедбахш» номид (3, 4).

Аз маводи нақди адабии марбут ба Сорбон ба ин натиҷа расидан мумкин аст, ки адабиётшиносии тоҷик ҳамеша ҳамқадами адаб буда, дар муаррифию баҳогузории осор ва камолоти ҳунарии ў нақши намоён дорад. Муҳим он аст, ки ҳама гуна падидаҳои марбут ба насли Сорбон аз назари адабиётшиносоне, ки ҷанбаҳои гуногуни ҷараёни адабии даврро баррасӣ кардаанд, берун намондааст. Рӯйи коғаз омадани лиссертатсияи ҷудогонаи илмӣ, мақолаҳову тақризҳо ва баҳсу мунозираҳо дар саҳфаҳои матбуот далолат ба он менамоянд, ки Сорбон воқеан ҷеҳраи равшани адабӣ буда, ҳамеша талош бар он дорад, ки баробари коркарду такмили забони нигориш, оғаридани қаҳрамонҳои барҷаста, корбости забони зиндаи ҳалқ ҳамроҳ бо унсурҳои нодири луғавӣ, ташреҳи сужетҳои шомили ҳодисаҳои ҷолибу рангин, инҷунин нависандай соҳибсабк будани хешро аён созад.

Фасли сеюми диссертатсия “Таснифи анвои адабии осори Сорбон” ном гирифтааст. Дар ин баҳши таҳқиқот таркиби эчдиёти Сорбон, ки аз ҳикоя, повест, роман ва осори публисистӣ иборат аст, мавриди

омӯзиш қарор гирифтааст. Бино ба таъкиди Абдунабӣ Сатторзода, «Сорбон 5 сол машқи ҳикоя, 11 сол машқи повест ва 10 сол машқи роман кардааст» (10, 15).

Пажӯҳишҳои анҷомёфта дар диссертатсия событ соҳт, ки жанрҳои марказии мероси маънавии ин суханварро ҷанд омил ба ҳамдигар умумият ва тамомият мебахшанд:

1. Макону замони вуқӯи ҳодисаҳо.

2. Шабоҳати сужетҳо, мотивҳо, лаҳзаҳо, мисли рақобати шадиду фавқуллода, зуҳури фочиа дар сарнавишти қаҳрамон, ғалаба баъди шикаст, садамаҳо, ҳодисаҳои нангин, пайванди воқеот бо сарнавишту тақдири нобасомон.

3. Ягонагии нишонаҳои зоҳирӣ соҳтор ва банду баст (устухонбандӣ)-и ҳикоя, повест ва романҳо.

4. Ифодагари ҷаҳонбинӣ ва зеҳну рӯҳияи мардуми Тоҷикистон будани мундариҷа ва муҳтавои асарҳо.

5. Ғунҷоиш ёфтани анъанаю маросим ва унсурҳои этнографии мардуми кӯҳистон.

6. Ҷузъи таркибию мантиқии таърихи гузашта ва нави тоҷикон маҳсуб шудани асарҳо.

7. Маҳфуз мондани аносери нодири луғавӣ, сарфӣ ва наҳвии забони тоҷикӣ дар дарунмояи осор.

8. Ботиннигарӣ ва майл ба тасвири олами даруни қаҳрамонон – намояндагони табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ.

9. Ҷасорати адабӣ дар интихоби мавзӯъ, тасвири нафрату муҳаббати ҳалқ нисбат ба падидаҳои номатлуби иҷтимоию сиёсӣ ва фарҳангӣ ба ҳар давраи таъриҳӣ.

10. Бетааллуқӣ ва ошкоргӯӣ дар баёни ҳолатҳо, ҳоҳишиҳо, гаризаю ғаразҳои инсонӣ.

Ҳамин даҳ аломатеро, ки аз тарҳу муҳтавои эҷодиёти ин нависанда дарёфтем, ба унвони қонуниятҳои хоси сабку услуб ва равияи нигорандагии Сорбон пазируфта шудаанд, ки баробари такмили истеъдод аз сарҳадди ҳикоя то романи муҳташам тавсса пайдо кардаанд. Ба таъбири дигар, шартҳои мазкур ҳамеша дар марҳалаҳои гуногуни ҳаёти эҷодии Сорбон маҳфуз ва қоим мондаанд.

Дар диссертатсия вижагиҳои ҳикоёт Сорбон аз ҷанд ҷиҳат муайян гардидааст. Аз рӯи мавзӯъ ва мазмун ва мундариҷа ҳикояҳои Сорбонро ба навъҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст: 1. Ҳикояҳои психологӣ. 2. Ҳикояҳои иҷтимоӣ – майшӣ. 3. Ҳикояи ахлоқӣ. 4. Ҳикояҳои ишқӣ. 5. Ҳикояҳои тамсилӣ. 6. Ҳикояҳои ёддоштӣ, ки аз рӯҷӯҳои публисистӣ саршоранд. 7. Ҳикояҳое, ки дар сарҳадди новелла қарор доранд.

Аз назари тафсилоти воқеа, тарзи баён ва сабки нигориши ҳикоёти ин нависандаро ба тариқи зайл гурӯҳбандӣ метавон кард:

1. Ҳикояҳое, ки асосан аз забони ровӣ нақл мешаванд ва воқеият дар пасманзари таҳқия қарор мегирад. Дар баробари ин ҷо – ҷо муколамаи қаҳрамонон дида мешавад.

2. Ҳикоя – монолог. Ин гуна оғаридаҳои бадеӣ бештар аз ҳаёлоту андешаҳои қаҳрамон ё ровӣ таркиб ёфтаанд.

3. Ҳикоёте, ки дар онҳо муколамаи персонажҳо назар ба монолог, ручӯъҳои лирикӣ ва манзара пардозӣ бартарӣ дорад.

4. Ҳикояҳое, ки дар онҳо рамзгарӣ моҳияти воқеа ё зухуроти иҷтимоиро ифода кардааст.

Жанри дуюми эҷодиёти адиб повест мебошад. Повести аввалини Сорбон «Занги аввал» (1970) ном дошта, минбаъд осори дар ин қолаби адабӣ эҷодкардаи нависанда, мисли «Санги сипар» (1972), «Ҷӯй» (1973), «Буд, набуд» (1975), «Шинел» (дар «Куллиёт»-и Сорбон «Шинели падар» унвон гирифтааст- К.Д.) (1978), «Сабо» (1980), «Кумрӣ» (1986), «Дашти морон» (1987), «Чархи эҳтиётӣ» (1987) ва «Шерпаланг» (2012) ба табъ расиданд. Қиссаҳои хурди нависанда дар маҷмӯаҳои «Пиндор» (1995) ва «Марди танҳо» (2003) фароҳам омадаанд.

Бояд ёдовар шуд, ки аксари повестҳои Сорбон дар замони шӯравӣ навишта шуданд ва мавзӯи онҳо низ ба дарунмояи ҳамон муҳит, меъёрҳову қонунмандиҳои иҷтимоии он даврон марбут аст. Нишонаҳо ва вижагиҳои повестҳои нависанда ва мақсадҳои эҷодии ў дар нуктаҳои зайл ифода мейбанд:

1. Тасвири рӯзгори мардуми тоҷик дар рӯбарӯи ҳодисаҳои муҳими садаи XX, амсоли босмачигарӣ, Ҷанги Бузурги Ватаниӣ, ҳаракати оммавии ташкили колхозҳо ва дигар падидаҳои иҷтимоию сиёсӣ.

2. Офариданӣ образи занӣ тоҷик ва тасвири намунаҳои ҷолиби сарнавишти ў, нигориши ранҷу маҳрумиятҳое, ки бар асари таассуб бар анъанаҳо, хурофот ва дин бар сари ў омадаанд.

3. Пайванди зотии мардуми кӯҳистони тоҷик ба меҳнат, заҳматписандӣ, садоқатмандии онҳо ба давлату ҳукumat ва нишондодҳои низоми сиёсии ҳоким.

4. Нигориши аркону меъёрҳои ахлоқу маниши нек, муҳаббату садоқат, ростию покӣ, тарғиби арзишҳои олии инсонӣ.

5. Муаррифию бозтоби ҷеҳраҳои манфуру разил, ки дар ҳар марҳалаи ҳаёти иҷтимоӣ бо рангу сурат ва ҳадафу мавқеъгирии хос тазоҳур менамоянд. Сорбон қӯшидааст, ки симои миллӣ доштани персонажҳои манғӣ, зери таъсири омилҳои маҳаллӣ қарор гирифтани онҳо ва ниҳоят дар заминай зухуроти нави иҷтимоию сиёсӣ шикаст ҳӯрдани чунин шаҳсиятҳоро дар перояи бадеяят тасвир созад.

Дар марҳалаи кунунӣ роман ба жанри марказии эҷодиёти Сорбон табдил ёфтааст. Дар замони шӯравӣ танҳо ду романи нависанда «Актёр» (1981) ва «Зарафшон» (китоби 1, 1988) рӯйи коғаз омад. Китоби дуюми «Зарафшон» (1997), «Достони писари Ҳудо» (китоби якуму дуюм 2000, 2006), «Кадевар» (2006), «Туғрал» (ҳамчун китоби сеюми «Зарафшон», 2007), «Росу» (2009), «Барзгар» (2014), «Шаҳрбону» (2015) маҳсули эҷодиёти адиб дар солҳои истиқлолияти Тоҷикистон мебошанд. Ин маънои онро дорад, ки нависандай соҳибтаҷриба хостааст дар қолаби ин навъи муҳташами ҳамосавӣ

воқеаву рӯйдодхоеро, ки бо тақозои вақту замон ва сарнавишти одамон ба ҳам печида, як ҷузъи зиндагии ҳалқро созмон додаанд, тасвир намояд. Нависанда ба масоиле, ки маъмулан меҳвари мавзӯоти роман ба шумор меравад, аз қабили таърих, ахлоқ, фалсафа ва ғайраро банду бasti бадей кардааст.

Асари дигаре, ки дар эҷодиёти Сорбон аз назари қонунияти жанрӣ аз ҳикояву повест ва роман тафовут дорад, асари ёддоштии «Лоиқнома» мебошад. Китоби мазкур ёдномаи нависанда оид ба устод Лоиқ Шералий буда, дар он роҷеъ ба дӯстию бародарии ду адиб сухан рафтааст. Дар «Лоиқнома»-и Сорбон суннатҳои ёддоштнависӣ идома ёфтаанд. «Лоиқнома» намунаи ҷолиби наси мустанад аст, ки дар он шевай ғиной низ роҳ ёфтааст.

Аз муҳтавои ин қисмати диссертатсия равшан мешавад, ки Сорбон дар жанрҳои маъмулу меҳварии ҷинси ҳамосавӣ, амсоли ҳикоя, повест, роман, инчунин жанри маҳсуси ёддошт санчиши қалам намуда, муҳимтарин ҳодисаҳои дирӯзу имрӯзи таърихи ҳалқу миллатро рӯйи коғаз меоварад.

Боби дуюми диссертатсия «Вижагиҳои мавзӯиву гоявӣ ва жанрию соҳтории осори Сорбон» номида шуда, шомили се фасл мебошад.

Фасли якуми он ба вежагиҳои жанрию соҳтории ҳикоя ва повестҳои Сорбон баҳшида шудааст. Ин баҳш аз таҳлили ҳамаҷонибаи ҳикояҳои Сорбон шуруъ шуда, дар он баҳои адабиётшиносон нисбат ба ин жанри марказии эҷодиёти вай ба мабоҳиси илмӣ қашида шудаанд. Ҳикояҳо аз рӯи таснифоти мавзӯӣ ва поэтике, ки дар фасли сеюми боби аввал анҷом ёфтаанд, мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

А.Сайфуллоев дар баробари зикри баъзе аз камбудиҳо ба қӯтоҳнависиву муъҷазбаёни Сорбон дар қолаби ҳикоя баҳои муносиб дода, маҷмӯан перомуни усули нигориши ин жанри адабӣ мегӯяд: «бояд қӯшиш кард, ки қӯтоҳнависӣ ба мундариҷаи гоявӣ, шакли бадей, санъатҳои адабӣ ва забону услуби асар осебе нарасонад. Қӯтоҳбаёни аз ҳисоби суюжети муъҷаз, фикри бикр, образҳои барҷаста ва ибораҳои рехта ба вучуд меояд» (8, 3).

Аз андешаҳои Ҷӯра Бақозода бармеояд, ки Сорбон дар нигориши ҳикоя имконияти дохилии ин жанрро, ки дар мушаххасгӯӣ, баёни саргузашти хурд, нигориши як лаҳзаи ҳаёту тезу тунд ва пурмоҷарои қаҳрамон ифода мёёбад, огоҳона ба назар гирифтааст (1). Сорбон дар андешамандӣ, нақли ровӣ ё руҷӯи лирикӣ танҳо ҳастии ҷисмонию рӯҳонии як қаҳрамонро не, балки ҳастии як ҳалқро тасвир менамояд. Ин матлабро мӯҳтавои ҳикояҳои «Гулзамон», «Хоб», «Нақши рӯйи барф», «Рӯи ҳарошида» ва ғайра ҳаматарафа ифода менамоянд.

Таҳлили ҳикояҳои Сорбон бозгӯи онанд, ки ў дар шарҳи бадеии ҳодисаҳо равиши хосро қасб кардааст. Масалан, дар «Гулзамон» фоҷиаи ҷангро Сорбон на бо оҳу нола, ғиреву фарёд ва талошҳои муттасили қаҳрамонҳо, балки дар заминаи муколамаи персонажи асосӣ бо посбони мактаб ифода кардааст.

Дар ҳикояи «Бодбарак» персонажи марказӣ Мацид ном қӯдакест, ки бо маҳрумиятҳои иҷтимоӣ рӯ ба рӯ гардидааст. Нависанда хаёлоту фикрҳои қӯдакро дар орзуи бодбарак доштани ўифода менамояд.

Ҳикояи «Нақши рӯйи барф» аз ин навъи ҳикояҳост, ки нависанда ҳассостарин лаҳзаи умри инсонро барои қазоват ва худшиносӣ пешорӯи хонанда мегузорад. Аз муҳтавои он бармеояд, ки Азим ном ҷавонмарде аз дунё гузаштаасту аз ўзани ҷавон ва писарчае ёдгор мондаанд. Мардуми деҳа ва хешу акрабо ҳамсари вай – Зуфунунро ба никоҳи бародари хурдӣ медароранд, vale ин издивоч зуд қатъ меёбад.

Сорбон дар тасвири садамаҳои иҷтимоӣ устоди қасби худ аст. Мазмуну мундариҷа ва гардиши ҳодисоте, ки дар ҳикояи «Қӯзай дӯғ» тасвир шудааст, ин матлабро дақиқ месозад. Ба назари мо, асари мазкур дар радифи намунаҳои беҳтарини ҳикояи адабиёти муосир қарор дорад, ки ахлоқи намояндагони чанд табақаи ҷомеаро дар худ гунҷоиш медиҳад. Нависанда дунёи зани аз шавҳар зиндачудо, андешаҳо ва олами содаю маъсуми писараки шашсолаи ўро бо камоли ҳунармандӣ рӯйи коғаз овардааст.

Таҳлили чанд ҳикояи Сорбон ва аз нақду таҳлили адабиётшиносон метавон ба ин аён мегардад, ки нависанда аз оғози эҷодиёт то ба имрӯз дар қолаби ин жанри анъанавӣ муҳимтарин мавзӯоти ҳаёти иҷтимоӣ, падидаву зуҳуроти фарҳангиву сиёсӣ, муносибати наслҳо, тазодҳои нерӯҳои гуногун, масъалаҳои ҳалталаби замон, ишқу муҳаббат, адолату садоқат, хиёнату разолат ва умуман сарнавишту тақдири одамони дорои тафаккур ва ҷаҳонбинии гуногунро тасвир намудааст.

Дар идомаи ин фасл сухан аз вежагиҳои жанри повест дар осори Сорбон рафта, қабл аз таҳлили осор афкори муҳаққиқони назарияи адабиёт Л.И.Тимофеев, Ф.М.Головенченко, Л.В.Шепилова, Ю.Бобоев, Х.Мирзозода, Сируси Шамисо, М.Шукуров, Р.Мусулмониён, А.Сайфуллоев, Ю.Салимов, Н.Салимов ва дигарон дар тавзеҳи қонунмандиҳои ин “асари сервоқеаю сермоҷаро” оварда шудааст.

Омӯзиши ин масъала равшан соҳт, ки бо вучуди нисбатан навистифода будани жанри повест дар адабиёти тоҷик дар он вижагиҳои соҳтории осори ривоятий ва муаллифии суханварони гузашта ба назар мерасад.

Ҳамчунин тарҳу мундариҷаи дар адабиёти рус шаклгирифтai он боис шуд, ки нависандагони тоҷик низ ба тасвири ҳаматарафаи ҳаёти иҷтимоӣ ва сарнавишти одамон муваффақ гарданд. Адибон бо корбости ин навъи адабӣ тавонистанд, ки воқеаҳою шахсиятҳои зиёдро ба хотири бозтоби амиқи зиддият, ҳарактер, муаммоҳои сиёсии ҷамъиятий ва маънавӣ, ҳадафҳои гурӯҳҳои иҷтимоӣ дар заминаи як ҳатти устувори сужет тасвир намоянд.

Ба жанри қисса рӯй овардани Сорбон бесабаб набуд, зоро аз солҳои 60-уми асри гузашта сар карда, адибон барои баёни масоили гуногуни иҷтимоӣ-таъриҳӣ аз имкониятҳои соҳторию қолаби повест истифода намуданд.

Сорбон дар солҳои 70-уми асри XX повестҳои «Занги аввал» (1970), «Санги сипар» (1971), «Чүгӣ» (1973), «Буд, набуд» (1974), «Шинел»-ро (1976) эҷод кард, ки ҳосили ҷусторҳои ғоявию эстетикӣ, образофаринӣ, тадқики муфассалу амиқи ҳарактер, тасвиргарии ҳолатҳои рӯҳии инсон ва дигар ҷилдаҳои ҳунарии ў мебошанд.

Сорбон дар қиссаҳои «Занги аввал» ва «Санги сипар» барои ҳаллу фасли масъалаҳои ахлоқӣ бештар оҳанг ё услуби шадиди драмавиро ба кор бурд. Қаҳрамонони мусбати ин қисса дараҷаи баланди эҳсосот ва тӯғёни рӯҳи инсони покро таҷассум менамуданд ва дар зимни рафтори ҳуд симои ҳақиқии шахсиятҳои идеалии замони ҳудро бозтоб медоданд.

Вижагии дигари қиссаҳои Сорбонро дар нерӯмандию иштироки фаъолу фарогири занон метавон дарёфт. Инро симои Ашӯра дар «Санги сипар», Шаҳбону дар «Буд, набуд...» Чинӣ дар «Чүгӣ», Сангиной дар «Дашти морон» ва амсоли инҳо собит карда метавонанд. Образҳои ёдшуда аз ҳаёти мардуми кӯҳистон гирифта шудаанд.

Сорбон дар повести «Буд, набуд» ба бозгӯи бадеии таърихи ибтиди қарни XX пардохтааст. Босмачиён, илова бар он ки молу ҷорвои мардум, ҳосили зироат, боигарию сарвати ҳалқро зӯран аз он ҳуд мекарданд, инчунин духтарону бонувони зеборо низ маҷбуран ба никоҳи ҳуд медароварданд. Повести «Сабо» аз сарнавишти духтаре ҳикоят мекунад, ки ба сабаби фавти модар зери шиканҷаи модарандар қарор мегирад. Гурехтан ва дар ҳавлии падар пинҳон шудани ў аз далерию қаҳрамонии духтарони кӯҳистон шаҳодат медиҳад.

Повести «Шинели падар» бозгӯи аҳволи мардумест, ки дар ақибгоҳи ҷанг зиндагӣ карда, бо қадру тавони ҳуд шабу рӯз заҳмат мекашанд. Ихтилофу зиддиятҳои сужети асар асосан дар муомилаю муносибати Шайдои аз ҷанг баргашта ва раиси ҷамоат Абдул зоҳир мегардад. Сорбон дар монологҳои ботинии Шайдо ва ҳамсари вай Соро ранчи рӯҳонии инсонҳои покзамирро бо камоли ҳунармандӣ қаламкашӣ менамояд. Дар повест шинел ва телпаки ҷавонони аз ҷангбаргашта ҳамчун рамзи тавонӣ ва рӯҳи шикастнопазир тасвир шудаанд.

Сорбон дар повести «Чүгӣ» образи Чинӣ ва шавҳари ўро хеле барчаста нишон дода, ҳамаи хислатҳои ҷӯгиҳои Осиёи Миёнаро ва расму оини онҳоро дар мисоли ин ду нафар ба қалам овардааст.

Яке аз повестҳои Сорбон, ки ба мавзӯи рӯз навишта шуда, фарогири сифатҳои манғии як тоифа одамони солҳои 80-уми асри гузашта мебошад, «Чархи эҳтиётӣ» ном дорад. Чархи эҳтиётии мошин, ки Истадҳон ном корманди савдо аз пулҳои көғазии гаронарзиш пур кардааст ба сурати буте тасвир шудааст. Повести «Чархи эҳтиётӣ» бозгӯи вазъи ҳароби иҷтимоию маънавии солҳои охири ҳукумати шӯравист.

«Дашти морон» аз марғубтарин повестҳои Сорбон буда, аз назари мундариҷа, сужет, қонунияти устухонандӣ ва санъати образофаринӣ

аз вижагии хос бархурдор аст. Қариб тамоми образҳои асар манғӣ мебошанд ва кирдори нодурусту маҳалли вуқӯи ҳодисаҳо низ гайримуқаррарист. Персонажҳои асар табиати басо мураккаб доранд. Сорбон тавассути «Дашти морон» барҷастатарин образи гурезаро дар насири муосири тоҷик оғаридааст. Устурапардозии хос, банду бости мувоғиқ, тасвири ҳолати инсон дар вазъи фавқулъода бо камоли устодӣ қаламкашӣ шудааст.

Повести «Қумрӣ» ба мавзӯи кишту кору деҳқонӣ бахшида шуда бошад ҳам, дар меҳвари тасвироти бадеии он сарнавишти занон - Қумрӣ, модари ў Садафмоҳ, ҳоҳарашиб Тӯтӣ, аммааш Санам, палонҷҳои модарашиб Салимаю Ҳурбибӣ ва дигарон қарор дорад.

Аз тадқиқи повестҳои Сорбон бармеояд, ки онҳо дар баробари бо забони рангину ғаноманд таълиф гардидан, фарогири муҳимтарин лаҳзаҳои таърихи рӯзгори мардуми Тоҷикистон, ифодагари олами андешаҳо, таҳайюлот, мақсади одамон ва мушкилоту муаммоҳои муҳталифи ҳастӣ мебошанд. Нависанда ба урғу таомул, маросимҳо, ҳурофот ва ҷузъиёти воқеаҳои таъриҳӣ низ таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир кардааст.

Дар фасли дуюми боб масъалаи характер ва тасвири олами ботинии қаҳрамон баррасӣ шудааст. Тадқиқи мавзӯъ нишон дод, ки Сорбон дар оғаридани характеристи қаҳрамон маҳорати хос дорад. Ҳақ ба ҷониби М.Шукуров аст, ки нависанда дар повестҳои «Санги сипар» ва «Ҷӯгӣ» ба оғаридани «шахсияти иқтидорманд», «шахсияти қавӣ», «характери зӯрманд» тавғиқ ёфтааст ва онҳо дар «шароити ғайриодӣ» тасвир шудаанд (4, 131).

Муҳаққиқон А.М.Боршаковский «характерҳои хеле ҷозиб ва фасеху серрангубор»-ро дар повести «Ҷӯгӣ» (4, 135) ва Н.Н.Кладо «характери ҳалқӣ»-ро дар повести «Санги сипар» таъкид кардаанд (4, 137).

Маълум мешавад, ки нависанда заминаи ташаккули характерро хеле муқаммалу боваринок оғаридааст.

Шоистаи таъкид аст, ки Сорбон ҳангоми тасвири симоҳои барҷастаи асарҳои худ моҳияти табиии характеристи онҳоро нигоҳ медорад. Адиб дуруст дарк менамояд, ки омилҳои объективии ташаккули характер, пеш аз ҳама, соҳти чомеа, баромади иҷтимоӣ, мағкураи ҷамъият, ањанаҳои таъриҳӣ, табиат ва муҳити ҷуғрофӣ ба шумор мераванд.

Сорбон барои тасвири ҷаҳони ботинии қаҳрамонҳо моҳияти авзои замон ва муҳитро низ ба инобат мегирад. Аз ин рӯ, дар бештари ҳолатҳо ҷӯшиши даруни персонажҳо, фикру мулоҳизаҳо, ҳаёлоту орзуҳои онҳо вобаста ба замону макон ва муҳит рӯйи қоғаз оварда мешавад. Адиб дар бештари ҳолатҳо тасвири олами ботинии қаҳрамонро аз тағсилоти воқеаҳо болотар мегузорад ва дар заминаи пайванди ҳолату ҳодиса, манзара ва рӯҳияи қаҳрамон ҷунбишҳои амиқу талотумҳои даруни инсонҳоро маънидод месозад.

Ба фикри А.Набиев, «Дар оғаридани образҳои равшану назарнамо Сорбон аз таҳлили психологии характер ўҳдабароёна истифода бурда, ба қаҳрамонҳо ҷозибаи маҳсус бахшидааст» (6, 126).

Сорбон дар нигориши характери қаҳрамонон ва ҷаҳони ботинии одамон услуби вижай худро дорад. Ў барои тасвири ҳамаҷонибаи нерӯҳои рӯҳонию ҷисмонии қаҳрамононаш равишҳои ҷолибо ба кор мебарад. Истифодаи дурусти монолог, қиёфа, ҳолат, манзара ва дигар унсурҳои композитсионӣ арзиши ҳунари нигорандагии Сорбонро ба маротиб боло мебаранд.

Фасли сеюми боби дуюм «Инъикоси рӯҳи замон ва ҳофизаи таърихӣ» унвон дорад. Яке аз муҳимтарин вижагиҳои ҳунарии осори Сорбон дар он зоҳир мегардад, ки вай рӯҳи замонро дар оғаридони бадеии хеш ба ҳубӣ инъикос менамояд. Агарчи дар аксари ҳикояҳову повестҳо ба солу моҳи дақиқ ишора нашавад ҳам, вале ҳонандо набзи замону макон, муносибати одамонро дар муқобили зуҳуроти муҳталифи иҷтимоӣ эҳсос менамояд.

Маъмулан соҳтмони макон дар адабиёти бадеӣ дар заминаи таносуби ашё ва муҳит сурат мегирад. Аломату нишонаи макон ба ашё ва муҳити он вобаста буда, барои муайян кардани замони таърихӣ ва бадеӣ мусоидат менамояд. Аз ин дидгоҳ, Сорбон низ пешорӯи ҳонандо макон ва замонеро меоварад, ки такя ба воқеият дорад. Нависанда тавассути образҳо, мотивҳо ва сужетҳо як ҷанбаи шуuri миллию қавмии моро ҳуб ошкор месозад, ки ин ҳам мавҷудияти рӯҳи тобеъ ба замон ва воқеияти вақт аст.

Таҳлили ҳикояи Сорбон «Ҳӯшаи қисмат», повести «Сабо», ҳикояи «Чароғи сиёҳ» аз таваҷҷӯҳи маҳсуси нависанда ба ҳофизаи таърихӣ дарак медиҳад.

Боби сеюми диссертатсия «Ҷанбаҳои сабкӣ ва ҳунарии осори Сорбон» ном дошта, аз ду фасл иборат аст.

Фасли аввали боби сеюм ба баррасии забон ва сабки баёни ҳикояву повестҳои Сорбон ихтисос ёфтааст. Сорбон аз нависандагонест, ки дар насли муосири тоҷик бо забону тарзи баёни худ тафовут дорад. Бегумон, муҳимтарин хидмате, ки Сорбон тавассути забони асарҳои хеш ба субут расонид, ин умри дубора бахшидан ва муомилоти забонӣ ворид намудани қалимаю таркибҳои нодир, ибораҳои реҳта, зарбулмасалу мақол ва дигар унсурҳои сарфию наҳвии забони зиндаи ҳалқ аст.

Ба андешаи забоншинос Р.Фаффоров, Сорбон танҳо дар повестҳои «Санги сипар» ва «Ҷӯѓӣ» 200 қалимаи лаҳҷавиро ба кор бурдааст. Нуктаи муҳимме, ки Р.Фаффоров таъкид менамояд, ин аст, ки «нависанда ба ивази баъзе аз қалимаҳои тасодуфӣ, ки дар забон падид меоянд, қалимаҳои асили тоҷикиро ба кор бурдааст» (2, 139).

Ба андешаи мо, нишонаи барҷастаи забони адиб корбурди **қалимаҳои нодир** аст, ки қисме аз онҳо аз истеъмол дур афтодаанд ва гурӯҳи дигар дар забони лаҳҷаву шеваҳо истифода мешаванд ва дучор меоянд.

Истифодаи вожаҳои «погунда», «огард», «воиш», «чамидан», «хомдарид», «гӯшона», «гардсӯз» ва ғайра дар асарҳои Сорбон дар рисола мавриди баррасӣ қарор ёфтаанд.

Дар «Фарҳанги Доро» Доро Наҷот борҳо ба осори Сорбон рӯй оварда, зимни тавзехи вожаҳои адир, алағда, ангиштсанг, ачина, вағидан, ғецидан, ғилбор, дӯғ, зак, отанг, парчин, полон, потеша, поҳса, почагӣ, пӯпак, росто, руст, рӯбинон, сарболо, талвоса, таранг, фач, фук, фӯта, чакка, чакман, чош, элпӣ, яққаш (7) ва ғайра аз осори Сорбон санади бадей чустааст.

Дар насли Сорбон вожаҳои сирф тоҷикии нодир зиёданд, мисли гулпурсӣ –дониста пурсидан (11, 14), кирмғуҷ –кирмҳӯрда (11, 43), гумҷӯ – ҳарису ҷӯёи касе, баҳусус фарзанд) (11, 90), афгона – нимрасо афтодани ҷанин аз раҳми зан (11, 153), ғалтанак – аз дард ба худ ҷаҳонӣ (11, 215), бармола – заминҳои қиши ҷонани кӯҳ (11, 326), латтамуд –пахтаи нимсӯз барои доштани ҳунравӣ (10, 325), шибар – замини ҳамешасабз (12, 328) ва ғайра.

Нишонаи дигари забони эҷодиёти Сорбон дар **баёни лаҳҷавии ҳолатҳо** ба мушоҳида мерасад, ки барои исботи ин нукта дар рисола мисолҳои зиёд оварда шудааст.

Истифодаи фаровони **зарбулмасалу мақол, ибораҳои реҳта ва афоризмҳо низ** аз сифатҳои забони насли бадеии Сорбон аст. Ба назари мо, агар тамоми зарбулмасалу мақолҳо, таъбироти мардумии дар асарҳои Сорбон истифодашударо дар як қитобча ҷамъ оварем, ба фарҳанги муҳтасари ин навъ үнсурҳои забонӣ табдил меёбад.

Корбасти санъатҳои бадей боиси шевоиҷи зиннати қаломи Сорбон гардидаанд. Ташбех, ташхис, тамсил, муболига, сифатчинӣ, таҷnis ва ғайра дар асарҳои ӯ бо камоли устодӣ ба кор рафтаанд.

Таҳлили поэтикии ин ҷанбаи ҳунарии Сорбон собит менамоянд, ки адаб воситаҳои тасвири бадеиро барои баёни муқаммали манзараҳои табиату зиндагӣ, лаҳзаҳои пурмашаққати ранчи мардуми кӯҳистон дар солҳои ҷангу маҳрумиятҳо, ҳангоми тасвири ҳарактери персонажҳо, муносибатҳои неку бади одамон ва рӯнамоии ҷаҳони ботинии онҳо муносибу мувоғиқ ба кор бурдааст.

Фасли дуюми боби сеюми диссерватсия “Ҳунари нависандагии Сорбон: рамзгарӣ, афсонапардозӣ, қиёфасозӣ, манзаранигорӣ, монологу диалог” ном дорад. Аз таҳлили ин ҷанбаҳои насли Сорбон бармеояд, ки ӯ тавассути рамзу самбул, устура, қиёфапардозӣ, манзаранигорӣ гардишҳои ҷолиберо дар мундариҷаи асар ба вучуд оварда, арзиши бадеию эстетикии онро афзун мегардонанд.

Аносиру афсонапардозӣ аз ҳусусиятҳои сабки Сорбон аст. Роҷеъ ба устурапардозии Сорбон М.Хоҷаева таъқид менамояд: «Яке аз ҳусусиятҳои насли Сорбон – таваҷҷӯҳи маҳсус ба ривоятҳову устураҳо, рамзҳову хобҳост. Ба назари мо, истифодаи ин санъатҳо, аз як тараф, барои дур зӯр кардани ғояи асар ва ҷанбаи бадеии он бошад, аз тарафи дигар, майли нависандаро ба як навъ оҳанги романтикийи асроромез намоиш медиҳад» (13, 111).

Дар асарҳои Сорбон чанд тарзи корбости афсонаҳо ба назар мерасанд.

Якум, афсона ба шакли пурра ё таври муҳтасар, ки фарогири мазмуни яклухт бошад, оварда мешавад.

Дуюм, ҳолатҳои афсонаомезу ваҳмангез ё ғайриоддӣ дар хатти сужет пайдо шуда, аз зуҳури ҳодисаю рӯйдоди садамаҳои иҷтимоӣ ҳабар медиҳанд.

Сорбон тавонистааст дар ҳикояву повестҳои худ услуби ривоят кардани ҳодисаҳоро, ки садсолаҳо ба наси қадими хос буд, идома баҳшад ва аз забони ноқил мағзу моҳияти андешаю ормонҳои одамон, маъни талотумҳои даруни онҳо, омаду ноомади кору рӯзгори эшон ва дигар масоили ҳастиро баён созад. Афсонапардозӣ ва хаёлбоғӣ бошанд, барои боло рафтани арзиши эстетикии осори нависанда хидмат карда, ҷустуҷӯҳои бадеии ўро дар тарҳу соҳтмони нав ба ҷилва овардаанд. Лаҳзаҳои хориқулода ва ғайримунтазира дар асарҳо барои осон шудани гардиши хатти сужет, иртиботи воқеаҳо, қушодани ҳарактеру тинати қаҳрамонҳо, пайванди сарнавишти наслҳо хидмат кардаанд.

Тадқиқот равшан соҳт, ки Сорбон дорои маҳорати баланди манзаранигорӣ ва ҷехраофарӣ мебошад. Манзараҳои оғаридаи ў на танҳо табиату муҳит, балки лаҳзаҳои гуногуни ҳаётро низ ифода менамоянд. Нависанда гоҳо дар заминай манзараҳои гуногуни ҳаётӣ саъӣ менамояд, ки хатти сужетро тағйир дихад, ҳодисаҳоро ба ҳам пайвандад ва ё бархурди минбаъдаи персонажҳоро нишон дихад.

Сорбон барои оғаридаи симои қаҳрамон аз мавқei ҳаёл, афсона, манзара, ҷузъиёти ҳарактер, маҳаллу манзили зист, авзои иҷтимоӣ ва дигар омилҳо нодиракорона истифода менамояд. Нависанда ҷехраҳои қаҳрамонҳои худро воқеӣ меофарад.

Дар адабиёти бадеӣ унсурҳои композитсионӣ барои пайвастани риштаҳои воқеаҳо ва таҳаввули сужети асар хидмат менамоянд. Сорбон низ ҳангоми тасвири қиёфаи қаҳрамонон кӯшиш менамояд, ки зоҳири онҳоро ба масъалаҳои меҳварии тасвиршаванда пайванд дихад.

Сорбон ба рамзпардозӣ низ рағбат дорад. Ҳамин сифат дар санъати манзараофарӣ, ҷехранигорӣ, гуфтору муколамаи персонажҳои ў равшан эҳсос мешавад.

Ба назари мо, муҳимтарин вижагии санъати ҷехраофаринии Сорбон дар он зоҳир мегардад, ки ў ҳамеша мавқei авсоғу атвори қаҳрамонро бо замони судури воқеа мувоғиқу муносиб ба кор мебарад. Ҳамеша нишонаҳои сифатии қаҳрамонҳо мувоғиқ ба синну сол, ҷинс, қасб, майлу ҳоҳиш, рағбат, мақоми иҷтимоӣ, ҳарактер ва дигар омилҳо оғарида мешаванд.

Дар осори Сорбон аносирни дигари устухонбандии асари бадеӣ, мисли интериер, диалог, монолог, одату анъанаҳои муҳити тасвиршаванда ба таври фаровон ба ҷашм мерасанд. Аён гардид, ки дар асарҳои Сорбон оид ба оҳангарӣ, ҷархгарӣ, корҳои вобаста ба осиёбу ҷувозкашӣ, сайду шикор, тарзҳои хуби хирманкӯбӣ, бозиҳои

қадимии маъруф дар кӯҳистон, чун бодбаракбозӣ, гӯштингирӣ, бузкашӣ ва дигар аносирӣ фарҳанги иҷтимоиу маънавии мардуми тоҷик маълумоти ҷолиб ғунҷоиш ёфтаанд, ки қимати илмию таърихии осори нависандаро баланд мебардоранд.

Дар **хулюсай** диссертатсия нуктаҳои зерин зикр мешаванд:

1. Сорбон аз шумори адибонест, ки дар охири солҳои 50-уми асри XX – замони дигаргуниҳои сифатии адабиёти шӯравӣ ба майдони адабиёт омада, дар канори истиқбол аз навовариҳои мактаби адабии замон, худ низ барои таҳаввули насли тоҷик кӯшиш намудааст. Ӯ ҳамчун намояндаи ҷараёни адабии давр падидаҳои эҷодиу ҳунарии насли бадеиро, ки бо зухури насли андеша, насли психологӣ, нерӯмандии ҷанбаи ғиной дар осори мансур, ба масъалаи асосии тасвири бадӣ табдил ёфтани таҳқиқи бадеии характери қаҳрамон, тадқиқу бозтоби бадеии таърихи ҳалқи тоҷик, ахлоқи иҷтимоии ҳамзамонон, тасвири арзишҳои таърихию иҷтимоӣ ва ҷанбаҳои дигар иртибот дошт, огоҳона пазируфт ва барои такомули он эҳтимом варзид.

2. Мавзӯи ҳикоёт ва сабку забони нигоришоти нахустини адиб мавриди таваҷҷуҳи устодони адабиёт ва мунаққидон қарор гирифта, дар радифи камбудиву норасоиҳо арзиши эстетикии маҳсули ҳунару истеъодди Сорбон дар ҷаласаҳои Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон баён ва дар саҳифаҳои матбуот баррасӣ гардиданд. Ҳамчунин суханшиносон зимни таҳлили авзои куллии насли муосири тоҷик дар рисолаҳои илмӣ ва монографияҳо ба эҷодиёти Сорбон даҳл намуда, аз ҷойгоҳи суханварии ӯ изҳори андеша кардаанд.

3. Сорбон яке аз нависандагони пуркори тоҷик буда, муаллифи ҳикояву повест ва роману ёддошт аст. Бо вучуди он ки асарҳо аз назари ҳаҷм, тафсилоти воқеаҳо, мавзӯъ, мазмун, мундариҷа, сужет ва композитсия аз ҳам тафовут доранд, нависанда ҳамчун адиби соҳибистеъдод тавонистааст, ки миёни таълифоти бадеии худ умумияти қонуниятиҳои хоси сабку услуг ва равияи нигорандагии хешро ба вучуд оварад. Аз мазмун ва мавзӯъ маълум гардид, ки Сорбон ба эҷоди ҳафт наవъи ҳикоя, аз ҷумла психологӣ, иҷтимоӣ – майшӣ, ахлоқӣ, ишқӣ, тамсилӣ, ёддоштии саршор аз рӯҷӯҳои публисистӣ ва ҳикоёте, ки дар сарҳадди новелла қарор доранд, тавғиқ ёфтааст.

Нависанда зимни повестҳои худ ба ташреҳи бадеии мавзӯю масъалаҳое, ки мардуми тоҷик дар садаи XX, амсоли босмачигарӣ, Ҷонги Бузурги Ватанӣ, ҳаракати оммавии ташкили колхозҳо ва дигар падидаҳои иҷтимоиу сиёсӣ, ба он рӯбарӯ омадаанд, машғул шудааст. Тасвири образи комили зани тоҷик, муборизаю муқобилияти ӯ бо зухуроти моддию маънавӣ, муносибати мардуми кӯҳистон ба меҳнати дастаҷамъӣ, муаммоҳои ахлоқи иҷтимоӣ, тарғибу тавзехи арзишҳо ва муқаддасоти инсонӣ аз мавзӯоти меҳварии повестҳои Сорбон ба шумор мераванд.

4. Дар таҳқиқот ба таври ичмолӣ ба муҳтавои романҳои адиб ва асари ёддоштии ў «Лоикнома» таваҷҷуҳ гардидааст. Сорбон яке аз шахсиятҳои маъруфи насри муосири тоҷик аст, ки барои пойдорию ташаккули жанри роман дар адабиёти шӯравӣ ва даврони истиқлолият хидмат менамояд. «Лоикнома» низ танҳо хотироти муњҳасир ба як чеҳраи адабӣ набуда, илова ба бозгӯии дӯстию рафоқати Сорбону Лоик, инчунин фарогири гирумонҳои муҳити маънавии солҳои 60-90-уми асри XX маҳсуб меёбад.

5. Ҳикояҳои Сорбон ифодагари сарнавишти қаҳрамонони дорон рӯҳияву мағкураи гуногун буда, дар мағзи онҳо ҳодисаҳои таъриҳӣ, гузаштаи наздик, ҳолату қайфияти мардум, анъанаву маросимҳо ва дигар падидаҳо тасвир ёфтаанд. Дар ҳикояҳо ишқу муҳаббат, орзупарварӣ, ба оянда умед бастани одамон, таманнои висоли ҳамдигар кардани дилдодагон, раҳӣ аз вартай душвори иҷтимоӣ, тоб овардан ба меҳнати сангини кӯҳистон, садоқату адолат ва дигар масоил бозтоб гардидаанд.

6. Нависанда ҳам дар ҳикояҳо ва ҳам дар повестҳояш ба тақдири персонажҳо назари таҳлилӣ дорад, психологию фалсафаи ҳоким дар зеҳну хотираи онҳоро дарк менамояд, омодагиу тобоварӣ ва муқобилияту пойдории одамонро нисбат ба монеаҳои ҳаёт, низою садамаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ахлоқию маънавӣ басо равшан рӯйи коғаз меоварад.

7. Сорбон дар ниғориши характери қаҳрамони бадеӣ маҳорату салиқаи хос дорад. Нависанда тинат ва нерӯи ҷисмонию маънавии персонажҳоро асосан дар монологҳои ботинӣ, румузфаҳмию ҳудтаҳлилкуни қаҳрамонон ифода кардааст. Кӯдакону наврасон ва ҷавонони дар осори адиб тасвиршаванда низ вобаста ба замон ва имкониятҳову маҳдудиятҳои он андешаманд, ботаҳаммул бурдбор, нуктасанҷу фардонигар мебошанд.

8. Рӯҳи замон ва ҳофизаи таъриҳӣ дар ҳикояҳову повестҳо ба солу моҳи дақиқ ва тақвими муайян пайванд надоранд. Ҳонанда аз талотумҳои замону макон, барҳӯрду мусодимаҳо, гирудорҳои одамон ва мазмуни ҳодисаҳои маълуми аср дармеёбад, ки кай ҷунин ҳаводис рух дода, ба шуури ҳалқ таъсиргузор будаанд.

Зимнан нависанда бо ёдоварӣ аз қиссаву ҳикоят, зиндагиномаю лаҳзаҳои ибратормӯзи бузургон ҳофизаи таърихири ворид ба замони нав карда, бо ин роҳ муосиронро ба ҳудшиносию ҳудогоҳӣ ва маърифати зуҳуроти муҳталифи иҷтимоӣ ҷалб менамояд.

9. Забони баёни Сорбон хеле шево, пурҷозиба ва рангин аст. Дар ҳикояву повестҳои ў зарбулмасалу мақол, таъбири таркибҳо, ибораҳои реҳта, панду андарзҳо ва дигар унсурҳои забонӣ фаровон ба кор рафтаанд. Насри Сорбон маҳзани вожагони нодир аст, ки, мутаассифона, бо гузашти вақт ҷанде аз онҳо аз истеъмол мондаанд.

Ҳамчунин нависанда воситаҳои тасвири бадеии зиёдеро барои пуробуранг гардонидани забони асарҳояш ба таври матлубу дилҳоҳ ба кор бурдааст. Ташбеху тамсил, ташхис, саҷъ, таҷнис, муболигат,

сифатчинī ва дигар санъатҳои бадеī мӯчиби фасоҳату балоғати гуфтори суханвар шудаанд.

10. Дар маркази як қисми умдаи ҳикояву повестҳои Сорбон шахсияти муаллиф чой гирифтааст, аз забони ў тамоми ҳодисаҳо тасвир мешавад. Ҳолат, ашё, васоити тасвир, ҷузъиёти муҳит вобаста ба ҳофизаи фардии муаллиф, хотираву саргузашти худи ў интихоб мегарданд. Ноқил худ шоҳиди бевоситаи ҳодисаҳо ва рӯзгори қаҳрамонон буда, заррабинона тамоми ҷузъиёти замону маконро дар тарозуи бадеяят ва хунар бармекашад.

11. Сорбон дар асарҳояш гоҳе ба хотири таъкиди ғояи бадеии худ ба афсонаю ривоят ва устура рӯй меоварад. Майлу рағбати нависанда ба рамзгарой ва хаёлпардозӣ на танҳо аносирӣ сабксоли ҳунари нависандагӣ, балки намоёнгари пайванди инсон бо устураву афсона низ мебошад. Лаҳзаҳову саҳнаҳои афсонаомез ҷиҳати санчишу озмоиши рӯҳияи қаҳрамонҳо ба намоиш меоянд.

12. Дар осори Сорбон ручӯҳои лирикӣ, манзарау чехрай персонажҳо, гуфтугӯҳо, монологҳои ботинӣ барои пайванди воқеаҳо, тазоҳури зиддият, омода соҳтани хонанда барои пазироии образи тоза, амалиёт ва хислату характери қаҳрамонон ба кор рафтаанд.

Адабиёти истифодашуда:

1. Бақозода, Ҷўра. Чустучӯҳои эҷодӣ дар насири тоҷик. /Ҷ.Бақозода – Душанбе: Ирфон, 1982. – 144 с.
2. Гаффоров Р. Нависанда ва замон./ Гаффоров Р. – Душанбе, Ирфон, 1977. – 208 с.
3. Икромӣ Ҷалол. Насиҳат ба рафиқи ҷавонам. //Тоҷикистони советӣ. №49 (14827). 27.02.1975. –С.4
4. Қаҳрамони замон ва инкишофи наср: Мулоҳизаҳои нависандагону мунаққидони тоҷику рус М.Шукуров, А.М.Боршаговский, Д.М.Молдавский, Н.Н.Кладо, И.В.Денисова, И.С.Брагинский, Д.С.Комиссаров, Н.С.Евдокимов, Ф.Муҳаммадиев, М.Қаноат. //Садои Шарқ. №6. 1980. – С. 130-146.
5. Масъалаҳои насири мусир: Мулоҳизаҳои М.Турсунзода, Я.Бриля, Ҷ.Икромӣ, И.Брагинский, Н.Евдокимов, Р.Ходизода, В.Оскотский, А.Сайфуллоев, А.Битов, Ф.Ниёзӣ, М.Муллоҷонов, Ю.Суроҷев, М.Шукуров //Садои Шарқ. №1. 1973. – С. 109-138.
6. Набиев А. Эҷоди бадеӣ, инсон ва замон. (Маҷмӯаи мақолаҳо). /А.Набиев. – Душанбе: Ирфон, 1983. –144 с.
7. Наҷот, Доро. Фарҳанги Доро. /Д.Наҷот. – Душанбе: Пайванд, 2012. – 704 с.
8. Сайфуллоев А. Ҳаёт ва мавқеи нависанда /А.Сайфуллоев. //Тоҷикистони Советӣ. №154 (13162). 5.07.1969.– С.2-3.
9. Сайфуллоев А. Уғуқҳои тозаи наср. / А.Сайфуллоев. –Душанбе: Адиб, 2006.–768 с.
10. Сорбон. Куллиёт. Ҷилди I. Повест. /Сорбон. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 488 с.
11. Сорбон. Куллиёт. Ҷилди II. Повест. /Сорбон. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 444 с.
12. Сорбон. Куллиёт. Ҷилди XI. Ҳикоя. /Сорбон. – Душанбе: Истеъодод, 2010. – 448 с.
13. Хочаева М. Масъалаҳои сабкшиносӣ. /М.Хочаева – Хуҷанд: Омор, 1994. – 224 с.
14. Шарифзода X. Баррасии як романи Сорбон: Мутолиаи романи «Барзгар»-и Сорбон /X.Шарифзода //Садои Шарқ. –2015. –№1. –С.126 –139.
15. Шукруллоҳӣ, Кароматуллоҳ. Нависанде, ки ба касе монанд нест. /К.Шукруллоҳӣ. – Душанбе: Балофат, 2016. – 248 с.

Мақолоте, ки аз рӯи таҳқиқоти диссертационӣ ба нашр расидаанд

а) мақолаҳо дар маҷаллаҳои тавсиякардаи КОА Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон:

1. Қаюмова Д.Ф. Насри Сорбон дар нақди адабии тоҷик /Д.Ф.Қаюмова// Номаи Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд ба номи академик Б.Фафурӯ. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Ҳуҷанд. – 2014. – №4(41). – С. 34-39.

2. Қаюмова Д.Ф. Мулоҳизаҳо доир ба қиссаҳои Сорбон /Д.Ф.Қаюмова// Номаи Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд ба номи академик Б.Фафурӯ. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Ҳуҷанд: 2015. – №2(43). – С. 109-112.

3. Қаюмова Д.Ф. Сорбон – устоди тасвирҳои психологӣ /Д.Ф.Қаюмова// Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Ҳуҷанд. – 2016. – №3(68). – С.67-73

б) мақолаҳо дар дигар маҷаллаю маҷмӯаҳои илмӣ:

4. Қаюмова Д.Ф.Мулоҳизаҳо доир ба мундариҷаи ҳикояҳои Сорбон /Д.Ф.Қаюмова// Номаи Ҳоваршиносон. – Ҳуҷанд, 2014. – №7. –С.196-200.

5. Қаюмова Д.Ф. Тасвиргари дунёи андешаи инсон/ Феҳрасти муҳтасари осори Сорбон бахшида ба 75-солагии Нависандаи ҳалқии Тоҷикистон Сорбон. Фароҳамсозанда ва муаллифи сармақола Д.Ф.Қаюмова. Зери назари доктори илмҳои филологӣ, профессор Матлуба Ҳочаева. /Д.Ф.Қаюмова/ – Ҳуҷанд: Меъроҷ, 2015. – 36 с. – С. 3-16.

6. Қаюмова Д.Ф.Таснифоти жанрии осори Сорбон /Д.Ф.Қаюмова/ «Сунъи беҳин»: маҷмӯаи мақолаҳо бахшида ба 60-солагии дотсент Савринисо Ғанизода. – Ношир, 2017. – С. 264-279.

7. Қаюмова Д.Ф. Баррасиҳо доир ба вижагиҳои жанрии повест /Д.Ф.Қаюмова/ «Асрори сухан»: маҷмӯаи мақолаҳо бахшида ба 100-солагии профессор Воҳид Асрорӣ. – Ҳуҷанд: Ношир, 2017. – С. 313-319.

АННОТАЦИЯ

**тахқиқоти диссертационии унвончӯ Қаюмова Дилбар Ғафуровна
дар мавзӯи «Хусусиятҳои жанрию услубии ҳикоя ва повестҳои Сорбон»
барои дарёфти унвони илмии номзади илмҳои филологӣ
аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик**

Рисолаи илмии Қаюмова Д. Ф. ба омӯзиши хусусиятҳои жанрию услубии ҳикоя ва повестҳои Сорбон баҳшида шуда, ҳамзамон масоили ташаккули шахсияти эҷодии адиб ва назари муҳаққиқон ба осори ў, мавқеи мактаби адабии замон дар рушди шахсияти эҷодии вай, таснифоти жанрии осори суханвар, муаммои характер ва тасвири олами ботинии қаҳрамон, рӯҳи замон ва ҳофизаи таъриҳӣ, нақши ровӣ ва афсонапардозӣ, мавқеи рӯҷӯҳои лирикию унсурҳои композитсия ва чанд ҷанбаи ҳунарии таълифоти бадеии Сорбон мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар таҳқиқот сайри муҳтасар дар насири мусоиди тоҷик ва шарҳи масъалаҳои меҳварии он сурат гирифта, умумияту тағовути нишонаҳои муҳтаво ва соҳтори ҳикояҳои Сорбон аз адабони дигар низ омӯхта шудааст.

Ҳамзамон падидаҳои аслии насири ибтидои солҳои 60-уми асри XX ва равиши истиқболи адиб аз навҷӯиву навгӯиҳои суханварони давр тадқиқ шудааст. Дар рисола ҷойгоҳи Сорбон дар насири мусоиди тоҷик ва баҳои мунаққидону адабиётшиносон ба мазмуну мундариҷа, мавзӯъ, забону тарзи баён, сабку услуг, сужету композитсия, характеру симои образҳои ҳикояву повестҳои нависанда мавриди пажӯҳиши амиқ қарор гирифтааст.

Дар диссертатсия аввалини маротиба ба таври мукаммал осори Сорбон аз назари мавзӯъ, мундариҷа ва ҷанбаҳои ҳунарӣ, вижагиҳои ҳикояву повестҳои адиб, тозакориҳои ў дар оғаридани образҳои барҷаста, тасвири зиндагонии мардуми кӯҳистон дар даврони гуногуни таъриҳ дар заминай асару мақолаҳои илмии адабиётшиносон ҳамаҷониба баррасӣ гардидааст.

Таҳқиқот фарогири сабки нигориши Сорбон, чун тағсири бадеии амиқи характери персонажҳо, психологизми мукаммали ҷаҳоншиносии одамон, масъалаҳои рӯҳи замон, ҳофизаи таъриҳӣ, усули корбурди қалимаҳои нобу нодир, истифодаи санъатҳои бадеӣ, таъбироти мардумӣ, нақши ровӣ ва равиши афсонапардозӣ, мавқеи унсурҳои композитсияи асари бадеӣ ва дигар паҳлӯҳои поэтикии осори Сорбон мебошад.

Дар маҷмӯъ, дар кори диссертационӣ тамоми паҳлӯҳои эҷодию ҳунарии Нависандаи ҳалқии Тоҷикистон Сорбон таҳқиқ гардидааст.

АННОТАЦИЯ

**диссертационного исследования соискателя Каюмовой Дилбар
Гафуровны на тему «Жанрово-стилистические особенности рассказов
и повестей Сорбона» на соискание ученой степени кандидата
филологических наук по специальности 10.01.01–Таджикская
литература**

Диссертационное исследование Каюмовой Д.Г. посвящено изучению жанрово-стилистических особенностей рассказов и повестей Сорбона. Также в работе объектом рассмотрения и анализа стали вопросы формирования творческой личности литератора, точка зрения исследователей и критиков о его произведениях, жанровая классификация произведений литератора, проблема характера и изображение внутреннего мира героя, дух времени и историческая память, роль повествователя, сказок и лирических отступлений, элементы композиции и некоторые другие аспекты художественных сочинений Сорбона.

В исследовании осуществляется краткий обзор современной таджикской прозы и ее ключевых проблем, изучаются общность и различие структуры и содержания рассказов Сорбона от произведений других писателей.

В диссертации рассматриваются и анализируются основные тенденции прозы начала 60-х годов XX века и способы перенимания литератором новшеств и нововведений представителей литературы данного периода. Предпринимается попытка определить место и роль Сорбона в современной таджикской прозе, исследовать оценку критиков и исследователей о структуре и содержании, тематике, языке и стиле изложения, сюжете и композиции, характерах и образах рассказов и повестей писателя.

В диссертационном исследовании, с опорой на научные монографии и статьи литературоведов впервые осуществляется глубокое и всестороннее рассмотрение произведений Сорбона с точки зрения тематики и содержания, выявляется специфика рассказов и повестей литератора, определяется его новаторство в создании ярких образов, изображении жизни жителей гор в разные исторические периоды.

Исследование охватывает рассмотрение аспектов стиля произведений Сорбона, такие как, глубокая художественная интерпретации характеров персонажей, психологизм мировоззрения людей, вопросы духа времени и исторической памяти, способы использования уникальных и редких слов, художественных средств изображения, выражений и оборотов, роль повествователя и приемы сочинения сказок, специфика элементов композиции художественных произведений и другие стороны поэтики произведений Сорбона.

В целом, в диссертационном исследовании рассматриваются все аспекты творчества и граны писательского мастерства Народного писателя Таджикистана Сорбона.

ANNOTATION

The dissertation research prepared by Researcher Qaumova Dilbar Gafurovna on a subject of "Genre-stylistic peculiarities in Sorbon stories and novels" for obtaining the graduate degree of candidate for philological sciences as per specialty 10.01.01 as on Tajik literature

Kayumova D. G. dissertation research devoted to the study of genre and stylistic peculiarities of Sorbon`s stories and novels. Also the object of consideration and analysis in the research work were the issues about the writer personal creative formation, the researchers point of view and critics about his creations, genre classification of writer`s creations, the nature problem, the inner world description of the hero, the spirit of time and historical memory, the role of the narrator, fairy-tales and lyrical digressions, elements of composition and some other aspects of the artistic creations of Sorbon.

The study provides a brief overview of the modern Tajik prose and its key problems, examines the commonality and difference in the structure and content of Sorbon's stories from the other writers' creations.

The dissertation examines and analyzes the main trends of the prose of the early 60s of the XX century and the ways of adoption by the writer the novelty and innovations of literature representatives of particular period. An attempt is made to determine the place and role of Sorbon in modern Tajik prose, to investigate the assessment of critics and researchers about the structure and content, themes, language and style of exposition, plot and composition, characters and images of writer`s stories and novels.

Based on scientific monographs and articles of literary scholars, for the first time deep and comprehensive consideration of the Sorbon`s creations is carried out in terms of subjects and content, the specificity of the stories and novels of the writer is revealed, its innovation in creating vivid images, depicting the lives of mountain people in different historical periods is determined in the dissertation research.

The study covers the consideration of style aspects of Sorbon`s creations, such as the deep artistic interpretation of the characters, the psychological outlook of the people, the time spirit issues and the historical memory, usage methods of the unique and rare words, the literary way of descriptions, expressions and phrases, the role of the narrator and the techniques of composing tales, the specificity of the composition elements of the literary creations and other aspects of Sorbon`s the poetics creations.

In generally, in the dissertation research all aspects of creativity and grants of writer`s skill Tajikistan National writer Sorbon are considered.